

Magdalena Abakanowicz

De nagalm van trauma

Het werk van Magdalena Abakanowicz is deze zomer te zien in museumzalen in Tilburg en Den Bosch. Deze Poolse kunstenares die werd getekend door de Tweede Wereldoorlog, en was een van de groten in haar tijd.

Door Alië Pegtel

Magdalena Abakanowicz.

Haar werken zijn geëxposeerd in alle grote kunstgaleries van de wereld. De Poolse Magdalena Abakanowicz werd vanachter het IJzeren Gordijn in de zestiger jaren wereldberoemd met een nieuw subgenre in de kunsten dat naar haar werd genoemd: Abakans. Kolossale sculpturen van gewoven garen, die door hun ruwe textuur en het gebruik van sisal en paardenhaar doen denken aan boomschors of dierenhuid. Het traditionele rechthoekige tapijtframe liet ze los ten faveure van organische, vloeibare vormen. Als eerste textielkunstenaar hing ze haar werken niet plat tegen de wand. Abakanowicz die 1,65 meter was, liet haar meterslange driedimensionale weefsels optakelen en vanaf het plafond aan touwen vrij in de ruimte bungelen.

Een paar van deze wonderbaarlijke Abakans in aardetinten, hangen nu in het Textielmuseum in Tilburg. De donkere ruimte is subtiel belicht op aanwijzing van co-curator Magda Kowaleska van de Abakanowicz Foundation. In het Noordbrabants Museum hangt een ronde rode Abakan, die lijkt op een reusachtige vulva. Maar als je eromheen loopt, zie je een fallus. Of is het toch een lange neus?

Magdalena Abakanowicz, *Abakan Red*, 1969. Tate, presented anonymously 2009

Abakanowicz werkte intuïtief en deed geen concessies

Niet eerder had de wereld zoiets gezien. Het is des te opzienbarender als je bedenkt dat Abakanowicz met haar abstracte sculpturen de textielkunst naar een nieuw niveau tilde, in een tijd waarin van staatswege de sociaal-realistische kunststijl als enige was toegestaan. Hoe slaagde ze erin haar eigenzinnigheid te behouden?

Het is een vraag die actueel is, nu hedendaagse autocratische leiders individuele vrijheden opnieuw proberen te onderdrukken. Voor Jacqueline Grandjean, directeur van het Noordbrabantsmuseum was dit reden om met hernieuwde aandacht naar haar werk te kijken. Met het Textielmuseum organiseerde ze een tentoonstelling.

Onbekend in Noord-Brabant is Abakanowicz zeker niet, hoogstens vergeten. Niet iedereen weet namelijk dat in het provinciehuis in Den Bosch, het allergrootste textielwerk hangt uit haar oeuvre: *Bois le Duc*. In 1971 kwam ze zelf naar Nederland om dit werk te installeren. Voor de ontvangsthuis van het pas geopende provinciehuis, ont-

wierp ze 'een bos' van negentien verspringende geweven panelen van zeven meter hoog en 22 meter breed, waar je tussendoor kan lopen. Architect Huig Maaskant was *not amused*: hij verwachtte één gobelin. Maar Abakanowicz werkte intuïtief en deed geen concessies. Grandjean zegt bewonderend: 'Je zou het werk kunnen uitleggen als een nomadische wandschildering die een tegenkracht biedt binnenin het paleis van de macht.'

Abakanowicz was al jong gehard door het leven. Ze maakte deel uit van de generatie Polen die werd gevormd door de Tweede Wereldoorlog, en daarna hun draai moest zien te vinden in Polen als satellietstaat van de Sovjet-Unie. Voor de adellijke Marta Magdalena Abakanowicz, geboren op 20 juni 1930 op het uitgestrekte familielandgoed bij Krepa, hadden deze politieke gebeurtenissen zeer verstrekkende gevolgen. Haar ouders verloren alles wat ze bezaten. In 1945 eigende de Poolse staat zich het familielandgoed toe. Haar vader, een adellijke Pools-Russische Tataar, werd als voormalig grootgrondbezitter en aristocraat bestempeld tot klasse-vijand. Haar moeder was anderhalf jaar eerder bij een beschieting in hun landhuis door

een dronken Duitse soldaat haar arm kwijtgeraakt. Als oorlogsinvalides werd het haar toegestaan om kranten te verkopen. De vrouw die altijd een schare aan personeelsleden had gehad, stond nu voor dag en dauw op om als gehandicapte verkoopster een paar centen te verdienen op straat.

Hun dochter bleek een geboren *survivor* - ze werd voortgedreven door een nietsontziende innerlijke drang om kunst te maken. Op de Kunstacademie verzweeg ze haar afkomst, en ze ging zich Magdalena noemen om te voorkomen dat het adellijke Marta verdenkingen zou wekken. Troost vond ze in de herinneringen aan haar onbekommerde jeugdijaren. Tot Hitler in 1939 Polen binnenviel, had ze als fantasierijk meisje rondgedwaald door de bossen van haar ouders. Ze leefde als *loner* in een imaginaire wereld, tussen planten, dieren en bomen. De beelden zouden haar nooit verlaten en ze zou ze

omzetten in kunst. Onafhankelijk en moedig, besloot ze dat ze bij geen enkele kunststroming ingedeeld wilde worden en aan geen enkele regel wilde voldoen. *'There is nothing more desirable than the hunger for the unachievable'*, schrijft ze in haar autobiografie *Fate and Art*.

Monumentaal, sterk, zacht en erotisch; de Abakans waren de verbeelding van haar realiteit.

Ze waren gemaakt van vezels - de kern van ieder levend organisme, stelde ze. Dat Abakanowicz met textiel ging werken, was noodgedwongen omdat er na de oorlog niet veel ander materiaal voor handen was. Ze werkte onder meer bij een coöperatie die *roomdividers* ontwierp. In het platgebombardeerde Warschau was een schrijnend gebrek aan woonruimte. Als student huurde zijzelf een poosje een bed in een hoek van een kamer; de overige hoeken waren ook verhuurd, en de bejaarde verhuurster sliep zelf middenin het vertrek.

Foto Jan Kees Steenman - Het Noordbrabants Museum

Zaalfoto tentoonstelling *Human Nature* met werk van Magdalena Abakanowicz in het Noordbrabants Museum.

wicz, telg uit een aristocratisch geslacht uit Riga, keek door het raam van de gesloten galerie en vond het werk veelbelovend. Zij werd haar mentor en regelde dat de 32-jarige Abakanowicz in 1962 kon deelnemen aan de Tapijt Biënnale in Lausanne. Textiel bood het voordeel dat het als folkloristische huisvlijt werd beschouwd, en niet zo streng werd gecensureerd. Ze zond haar eerste onconventionele weefsel in, dat volgens de voorschriften twaalf vierkante meter moest zijn. Dit was het begin van haar internationale doorbraak.

Haar grote sculpturen weefde ze op een getouw in de kelder van Maries huis, ze rolde ze op en bond ze samen om ze te bewaren. De 16-jarige Stefanja Zguda, pas afgestudeerd aan de weverschool, kwam haar assisteren en zou haar leven lang bij haar blijven. Ze noemde haar professor, want nadat Abakanowicz naam had gemaakt, ging ze doceren aan de kunstacademie van Poznan. Zodra ze een visum had bemachtigd, waarvoor ze telkens opnieuw uren in de rij moest staan, reisde ze met haar werken naar buitenlandse exposities om ze zelf te installeren. Daar ontvouwden haar Abakans zich verticaal voor het eerst ook voor haar, als magische, levende objecten.

De oorlogsgruwelen hadden haar geconfronteerd met de kwetsbaarheid van het menselijk lichaam, en met grote existentiële vragen over de aard en het wezen van de mens. Net als de meesten van haar generatie, zweeg Abakanowicz over wat ze in de oorlog had meegemaakt. Naarmate ze ouder werd, trok ze zich het menselijk trauma als gevolg van oorlogsgeweld sterker aan. Om uitdrukking te geven aan haar engagement, ging ze ander werk maken. Niet langer abstract, maar figuratief. Series hoofdloze mensen van opgestijfd juten, allemaal gemaakt in dezelfde mal. De rimpelingen en plooiën in het juten belichamen het persoonlijk leed, maar het individu gaat op in een kleurloze massa.

'Survivor Art', schreef the New York Times in 1992. In Tilburg zijn twintig gebogen mensenruggen opgesteld. Onderdanig en gehoorzaam wachten ze op orders van bovenaf. In 1993 maakte ze een versie van deze serie 'Backs' in brons, als monument voor de Japanse stad Hiroshima, waarop de atoombom was gevallen.

Jan en zij hadden in 1989 voor het eerst een eigen huis betrokken. Gelegen in een buitenwijk van Warschau, met een studio en tuin. Abakanowicz, die naar eigen zeggen als een 'gypsy' leefde, was aanvankelijk niet enthousi-

De oorlogsgruwelen hadden haar geconfronteerd met de kwetsbaarheid van het menselijk lichaam

Haar reusachtige Abakans waren een middel om aan de opgelegde wereldse beperkingen te ontsnappen: droom groot. Ze pasten bij lange na niet in het piepkleine eenkamerappartement in Warschau, dat ze deelde met haar man Jan Kosmowski. Ze had hem ontmoet tijdens het skiën in de Tatra-bergen, een intelligente ingenieur met wie ze goed kon praten. Na hun huwelijk in 1956 hadden ze jaren ingewoond bij haar schoonouders.

Haar eerste solotentoonstelling in Warschau in 1960 werd nog vóór de opening gesloten door de autoriteiten. Maar de invloedrijke textielkunstenares Marie Laszkie-

ast. 'Alle huizen van mijn voorouders zijn geconfisqueerd of vernietigd. In mijn herinnering was een huis een plek waar bandieten door het ene raam binnenkwamen, en partizanen door een ander raam.' Ze zou er tot haar overlijden in 2017 wonen, en bijzonder genieten van haar tuin, waar de vogeltjes floten zoals in de bossen van haar ouders. Haar ongehuwde assistente Stefanja beheert nog altijd het huis dat 'de professor' naliet en dat onder de Abakanowicz Foundation valt; trouw aan de kunstenares die via haar werk het eeuwig leven heeft gekregen.

De film Echoes

Jacqueline Grandjean van het Noordbrabants Museum gaf opdracht aan de kunstenaars Kristina Benjocki en Stijn Verhoeff om een film te maken over Magdalena Abakanowicz die tijdens de tentoonstelling in een museumzaal wordt vertoond. Benjocki komt uit voormalig Joegoslavië en heeft zelf een oorlog meegemaakt. In hun eerdere film *While the Pile of Rubble Grows Towards the Sky* zag Grandjean haar kalm op haar rug in het water drijven, terwijl de bommen overvlogen.

De kunstenares heeft via haar werk het eeuwig leven gekregen

Benjocki en Verhoeff bedachten hun filmopzet aan de keukentafel die zij als gehuwd stel delen in hun woonplaats Amsterdam. Ze werden het er al snel over eens dat ze een installatie van Benjocki 'Ground Bindings', als uitgangspunt zouden nemen. Dit werk toont drie witte doeken die Benjocki met de hand weefde in nagedachtenis aan haar overgrootmoeder, haar grootmoeder en moeder. Zij waren alle drie afhankelijk van de textielindustrie in hun streek in het voormalige Joegoslavië.

Vandaaruit ontstond het idee om in de film over Abakanowicz drie vrouwen te volgen, - in wezen een en dezelfde vrouw - als kind, als volwassene en als oudere vrouw. Omdat de natuur zo'n belangrijke rol in haar jeugdjaren speelde, zochten ze in Polen een geschikt

Magdalena Abakanowicz, *Bois le Duc*, (1970-1971), Provinciehuis Noord-Brabant.

bos om 's winters in te filmen. 'Toen we een bos hadden gevonden met een omgevallen boom, en toen het huis daar ook nog het "Huis van de Echo's" heette, wist ik dat we de juiste opnamelocatie hadden gevonden,' zegt Verhoeff.

Benjocki vond het een eer om een film over Abakanowicz te maken, die gaat over troost en heling na oorlogstrauma. 'Als echo's die in het landschap blijven hangen, resoneert trauma door generaties heen en geeft vorm aan herinneringen, identiteit en de band van mensen met hun omgeving,' vertelt ze. 'Onze film onderzoekt deze nagalm: het toont de stille volharding van vrouwen die na alle verlies blijven doorwerken.' Maar door haar geërfde herinneringen onder ogen te zien, begint het filmpersonage zich te bevrijden van de last van het verleden. Benjocki: 'Echoes is een ode aan de veerkracht en het vermogen om je eigen vernieuwende verhaal van de toekomst te schrijven.'

Alies Pegtel - Journalist.

TENTOONSTELLINGEN

De triotentoonstelling van Abakanowicz' werk is te zien tot en met 24 augustus 2025. *Everything is made of fiber* in het Textielmuseum in Tilburg, *Human Nature* in het Noordbrabants Museum in Den Bosch. Het werk *Bois le Duc* is op woensdagen in de zomer te zien in het Provinciehuis Noord-Brabant. Kijk voor meer info op grootsinbrabant.nl

Foto: famechurch.org

WE SHALL OVERCOME

Het koor van de First African Methodist Episcopal Church in Los Angeles.

Schrijvend vanuit Los Angeles, bezint Impactredacteur Bart Nauta zich over de vraag hoe om te gaan met verlieservaring door de zorgelijke toestand van de wereld. In een persoonlijk essay onderzoekt hij hoe de Afro-Amerikaanse gemeenschap om gaat met hun eigen traumatische geschiedenis, en welke lessen daaruit getrokken kunnen worden.

Door Bart Nauta

Studenten zijn terneergeslagen door de toestand van de wereld, de lafhartige opstelling van Westerse regeringen in het Midden-Oosten, de opkomst van extreem rechts en de aanstelling een nieuwe president in Amerika. Ze lopen met hun ziel onder hun arm, vertelde mij een coördinator van wetenschapspodium *Stodium Generale* op een Nederlandse universiteit, begin dit jaar.

Kon de ervaring van de studenten soms moral injury zijn, vroeg ze mij. Uit haar verhaal kon ik niet zo gauw de schuld en schaamte als gevolg van moreel overschrijdende gebeurtenissen bij studenten ontwaren. Daarom dacht ik dat ze eerder een beleving van tra-

gisch verlies bedoelde. Tragisch verlies doet zich voor wanneer alle beschikbare keuzes leiden tot morele schade of leed, waardoor het verlies onvermijdelijk is. Het leidt tot gevoelens van spijt, schuld of verdriet. Ondanks alle goede bedoelingen, de demonstraties, het stoppen van het eten van vlees, een maatschappelijke rol willen vervullen: wat heeft het allemaal voor zin? Ik hoorde het de afgelopen maanden veel om mij heen.

Zelf lag ik wakker op de Amerikaanse verkiezingsnacht. Met de uitslagen in de vroege ochtend, ervoer ik het verlies van een oude wereld waarin vrijheid en demo-

cratie de leidraad was. Een toekomstvisioen teisterde mijn gedachten: de Verenigde Staten verlaten de NAVO, extreem rechtse partijen zaaien chaos in de Europese democratie, Rusland valt de Baltische staten binnen en Europa is machteloos. Niet dat ik dat mijn angsten met de coördinator deelde, immers 'la vérité d'un homme c'est d'abord ce qu'il cache' (de werkelijkheid van een mens is allereerst dat wat hij verbergt).

Hoe adresseren we de psychologische stress en het verlies dat veel studenten ervaren?

Wat ik wel koel en afstandelijk zei, is dat de wereld nu op dit moment niet veel slechter of beter was dan welk willekeurig moment uit de wereldgeschiedenis. Het verschil is dat de chaos in de wereld en het geweld nu, ons dreigen te raken. Het gevoel van verlies onder studenten zijn wellicht de gevoelens van mensen die eerder geprivilegieerd waren; mensen die deze onrusten eerder niet direct mee hoefden te maken in hun leven, in hun veilige hoekje van de wereld. Dit terwijl in de afgelopen dertig jaar vele plekken in de wereld geteisterd werden door oorlog, al dan niet door toedoen van de inzet van Westerse regeringen.

Maar goed, wat ik ook zei, ik besepte ook wel dat een afstandelijke blik de zorgen niet zomaar wegneemt. De coördinator vroeg me wat te doen. Hoe adresseren we de psychologische stress en het verlies dat veel studenten ervaren?

Haar uitnodiging om in het voorjaar in 2025 naar aanleiding van die vragen wat gedachten te delen op een Nederlandse universiteit, moest ik afslaan, omdat ik zelf in enkele dagen naar het buitenland zou vertrekken. Ik ben een half jaar verbonden aan de University of California, Los Angeles, beter bekend als UCLA. Het doel van het verblijf is inzicht te krijgen in hoe psychologische aandoeningen zoals trauma een andere uitwerking hebben op mensen die er aan lijden, afhankelijk van de culturele context waarin zij zich bevinden.

In tragiek geboren

Tijdens het gesprek met de coördinator, daalden mijn gedachten al gauw af naar Amerika en mijn aanstaande vertrek. Zoals zovelen in de wereld ben ik ook fervent luisteraar van Amerikaanse hip-hop. Als ik in een Amsterdamse tram zit is de kans groot dat ik luister naar lyrics over het verhandelen van coke, schietpartijen en accu-

muleren van designerkleding die alleen als zodanig te herkennen is door het veelvuldige gebruik van logo's als Balenciaga of Givency. Het is muziek van Afro-Amerikaanse rappers uit de getto's. Mensen die in omstandigheden hebben geleefd - zoals huiselijk geweld, crackepidemieën en armoede - die mijn voorstellingsvermogen ver te boven gaan. Ik herken mezelf, godzijdank, op geen enkele manier in de jeugd van rapper Westside Gunn, zoals hij dat verwoorde in het nummer *Kitchen Lights*:

*Ayo, you ever have to watch your moms get beat?
Roaches crawling, crackpipe on the bathroom seat*

De rappers bieden een ongekende intieme kijk in deze hoek van de Amerikaanse samenleving. Hun muziek biedt inzicht op het trauma van Afro-Amerikaanse mannen in the hood. Bijvoorbeeld het trauma van Westside Gunn's halfbroer Conway The Machine, die ooit neergeschoten is in zijn hoofd, nek en schouders en daardoor rapt met een lispeling in zijn stem. Hij heeft nachtmerries, niet alleen omdat hij slachtoffer is van die schietpartij, maar ook omdat hij zelf voor (tenminste een?) schietpartij verantwoordelijk is geweest. Hij slaapt met een Glock, een vuurwapen (a can) in zijn handen, en droomt over de mensen die hij daarmee heeft neergeschoten. Noem het dadertrauma:

*So paranoid, some nights I sleep with this Glock in
my hand (uh-huh)
Havin' visions of n* that I done shot with this can (I
swear)*

Ik volg Westside Gunn en Conway the Machine op hun social mediakanalen. Het viel me op dat tijdens de Amerikaanse verkiezingsnacht er vanuit hen helemaal niks werd gedeeld. Geen uitingen van onvrede of protest, zoals zoveel andere artiesten dat deden. Het lijkt alsof de politieke wereld aan hen voorbijtrekt. Het verlies in de wereld dat veel mensen uit mijn Westerse bubbel ervaren, lijkt hen op geen enkele manier te raken. Is dat een overlevingsstrategie, een manier van coping? Hou je eigen wereld zo klein mogelijk, richt je op waar je invloed hebt. Zorg voor je eigen kleine gemeenschap, bemoei je niet met politieke zaken.

Veel rappers zijn in tragiek geboren, gepokt en gemazeld, al dan niet in de bak. Het kan slechter gaan, veel slechter, maar er is altijd zicht op een uitweg, op succes: het vergaren van rijkdom, al dan niet door drugshandel, basketbal of rapmuziek. Door structurele discriminatie van de zwarte gemeenschap in de Verenigde Staten

Foto Flickr

Conway the Machine.

velen zich zullen afvragen wat de overheid überhaupt voor ze kan betekenen. Het redden van het eigen hachje staat op de eerste plek.

Morele plicht

Een bezoek aan First African Methodist Episcopal Church, de oudste Afro-Amerikaanse kerk in Los Angeles, bracht me op andere gedachten. Het was februari, midden in Black History Month. Een groep internationale studenten was uitgenodigd een zondagsdienst bij te wonen. De kerkleden waren uitgedost, velen met Afrikaanse stoffen, om de band met het moedercontinent te benadrukken. Het veelkoppige koor dat achter het altaar stond, zong als eerste van de vele gospels die ochtend: 'No more shackles. No more chains. No more bondage. I am free.' Dit terwijl op een projectiescherm foto's voorbijtrokken van lynchpartijen, de KKK en mensen in slavernij.

Sprekers die ochtend, zoals de burgemeester van Los Angeles, Karen Bass, trokken van leer tegen de huidige regering die een einde maakte aan Diversity, Equity and Inclusion, een reeks eerdere maatregelen die bedoeld waren diversiteit, gelijke kansen en een inclusieve omgeving te bevorderen. In praktijk betekende de afschaffing van DEI dat onder meer een succesvolle zwarte generaal werd ontslagen uit militaire dienst, alleen vanwege de kleur van zijn huid. De sprekers waren eensgezind: na meer dan driehonderd jaar slavernij, anti-zwarte wetten, discriminatie en ongelijkheid, is de nieuwe regering 'slechts' een van de vele zaken waar we mee te maken hebben.

'No more shackles. No more chains.
No more bondage'

Gedurende de ochtend werd er stilgestaan bij succesvolle Afro-Amerikanen, kunstverzamelaars en ondernemers, architecten en politici. Nog steeds trokken beelden van slavernij en uitsluiting voorbij op het projectiescherm. Voor de gemeenschap biedt het ophemelen en vieren van succesvolle individuen hoop en trots. Daarin schuilt een boodschap: we hebben ons, zo schreef James Joyce, vrijgevochten van de traumatische nachtmerrie die geschiedenis heet. *We shall overcome* – en denk maar niet dat ze om ons, de zwarte gemeenschap, heen kunnen.

Te midden van gezang de toespraken die de goeie-meente opzweepten, dacht ik aan Karl Popper die zei dat optimisme een morele plicht is. Soms heb je een kerkbezoek nodig om dat te beseffen. Met dat beetje extra optimisme kan je er weer een weekje tegenaan. *Whatever may come*, we zijn er klaar voor. Rug recht en borst vooruit. Amen.

Bart Nauta – Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolgung en Geweld en eindredacteur van *Impact Magazine*.

In het kader van het 750-jarig bestaan van Amsterdam en de 80-jarige bevrijding van Nederland, presenteert Foam *De Ondergedoken Camera*. Deze tentoonstelling toont het werk van fotografen van de gelijknamige groep, die tijdens het laatste jaar van de Duitse bezetting de erbarmelijke omstandigheden in Amsterdam hebben vastgelegd. De tentoonstelling geeft hiermee een uniek inzicht in de gedurfde missies van de verzetsgroep en hun bijdrage aan de beeldvorming van de bezetting en de Hongerwinter. *De Ondergedoken Camera* omvat het werk van gerenommeerde fotografen zoals Cas Oorthuys, Charles Breijer en Emmy Andriess.

De tentoonstelling *De Ondergedoken Camera* is tot 2 oktober te zien in fotografiemuseum Foam in Amsterdam. www.foam.org

© Cas Oorthuys/Nederlands Fotomuseum

Emmy Andriessé BBWO/Universiteitsbibliotheek Leiden

Foto's met de klok mee:

Afsluiting Jodenbuurt bij de Waag, Nieuwmarkt, Amsterdam, 1941

Anka Nienhuis-Szymelmic naait Jodenster op haar jas, Amsterdam (1944-45)

Op weg naar de gaarkeuken

Cas Oorthuys demonstreert, kort na de bevrijding, hoe hij tijdens de bezetting illegaal fotografeerde, 1945

© Charles Beijer/Nederlands Fotomuseum

BOEKEN

Waar ik me voor schaam

Over zwijgen en het doorgeven van schuld

Sheila Sitalsing

DE BEZIGE BIJ 2025, 208 PAGINA'S, ISBN 9789403134598

Na het overlijden van haar moeder komt journalist en *Volkscrant*-columnist Sheila Sitalsing erachter dat haar grootouders 'fout' waren in de Tweede Wereldoorlog. Tot aan haar dood had haar moeder hierover gezwegen. De schaamte over dit verleden overheerst al snel bij Sitalsing. Maar juist daarom gaat ze op onderzoek uit naar de oorlogsgeschiedenis van haar grootvader, die een hoge NSB'er was in de oorlog en een dossier heeft in het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR). En naar de werking van intergenerationele schaamte.

Oorlog zonder genade

Nederlandse militaire geestelijken in Indonesië, 1945-1949

Koos-Jan de Jager

BOOM 2025, 352 PAGINA'S, ISBN 9789024470358

Vierhonderd predikanten en aalmoezeniers vergezelden de Nederlandse troepen tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949) 'onder goddelijke bescherming'. Wat was precies hun taak in oorlogstijd? Koos-Jan de Jager beschrijft in dit boek hoe de Nederlandse kerken en militaire geestelijken omgingen met oorlogsgeweld tijdens deze genadeloze oorlog in Indonesië. Deze rol blijkt aanzienlijk minder onschuldig te zijn, dan tot nu gedacht werd. Ook zij bleken heilig overtuigd van de rechtvaardigheid van het militaire optreden in Indonesië.

The Holocaust Museum and Human Rights

Transnational Perspectives on Contemporary Memorials

Jennifer Barrett, Avril Alba & Dirk Moses (red.)

UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA PRESS 2025, 312 PAGINA'S, ISBN 9780812253221

Deze studie vergelijkt Holocaust- en mensenrechtenmusea wereldwijd en toont hoe ze de Holocaust koppelen aan bredere thema's zoals sociale rechtvaardigheid en genocidepreventie. Ze verschillen in aanpak, maar tonen overeenkomsten in doelstellingen (educatie, activisme, sociale rechtvaardigheid) en ontwerpkeuzes, maar benadrukken ook controverses over wie spreekt, welke verhalen worden verteld en hoe. De rol van deze musea verandert: ze zijn niet langer enkel representatief, maar nemen actief deel aan nationale en internationale mensenrechtendialogen.

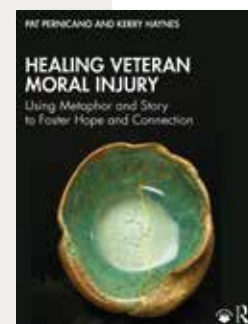
Healing Veteran Moral Injury

Using Metaphor and Story to Foster Hope and Connection

Pat Pernicano & Kerry Haynes

ROUTLEDGE 2025, 216 PAGINA'S, ISBN 9781003494263 (EBOOK)

Het boek benadrukt het belang van verhalen en metaforen bij veranderingsprocessen en traumaverwerking, met een focus op moreel letsel bij veteranen. Door middel van evidence-based praktijk en voorbeelden toont het aan hoe een gevoel van gemeenschap kan helpen bij het herstellen van vertrouwen en het hervinden van betekenis. Het boek biedt strategieën voor morele genezing en posttraumatische groei en helpt veteranen en therapeuten bij het leggen van verbindingen, het accepteren van het onveranderlijke en het ontwikkelen van een gezondere kijk op verantwoordelijkheid.

PODCASTS

De toekomst van herdenken

Amsterdams 4 en 5 mei comité (2025)

Welke betekenis zou herdenken in een toekomstige Amsterdamse samenleving kunnen hebben? Bestaat de herdenkingspraktijk zoals we die nu kennen in 2105 nog? In deze podcast spreekt journalist en historicus Lara Nuberg met verschillende Amsterdammers over de vraag hoe er in Amsterdam over 80 jaar betekenis en vormgegeven kan worden aan het herdenken van de Tweede Wereldoorlog.

Bevrijding Toen en Nu

Stichting Oorlogsmusea en Herinneringscentra 40-45 (2025)

Presentator Marcel Bamberg reist het hele land door en spreekt met ooggetuigen en nabestaanden over de oorlog, de bevrijding en de vrijheid: een begrip dat steeds vaker onder druk lijkt te staan.

Het Vrijheidskwartiertje

Vrijheidskwartier (2025)

Vincent Bijlo en Hein van Beek praten gedurende een ruim kwartier per podcast met hen die zich inzetten of hebben ingezet voor vrijheid. Denk daarbij aan veteranen, vluchtelingen, politici, kunstenaars en wetenschappers. En met scholieren die zich met dit thema bezighouden. Ook richten zij zich op het koloniale verleden van Nederland. Dus is ook Keti Koti (Ketenen Gebroken) onderwerp van gesprek.

Your Stories

Jeugdtheaterhuis (2025)

Wat betekent het voor jongeren om in vrijheid te leven? Die vraag staat centraal in de podcast van verhalenplatform Your Stories van Jeugdtheaterhuis, waarin jongeren uit heel Zuid-Holland op zoek gaan naar de betekenis van vrijheid. De acht afleveringen, gemaakt in het kader van het provinciale programma rond 80 jaar vrijheid zijn te beluisteren op Spotify.

Toen was ik 12

KRO/NCRV (2025)

Een podcast speciaal voor kinderen. In deze aflevering hoor je het verhaal van Cokky. Ze brengt in de Tweede Wereldoorlog in het geheim verboden kranten rond. En thuis helpen ze mensen die zich moeten verstoppen. Het is dit jaar 80 jaar geleden dat de Tweede Wereldoorlog is afgelopen maar Cokky weet er nog alles van.

Ongekend!

Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) (2025)

De podcast Ongekend! wil vooroordelen doorbreken over migratie door hierover persoonlijke verhalen te vertellen. Zo vertelt Nada over haar vlucht uit Irak, Chintan over zijn seksualiteit en Jasper over oorlogen en de zorg. Podcastmakers Milou Weekers en Maud Schipperheijn bieden daarnaast feiten en praktische tips.

Dialoog

Stichting Dialoog Nederland-Japan-Indonesië (2025)

Vierdelige podcastserie met persoonlijke verhalen van Nederlanders, Japanners en Indonesiërs over de periode 1940-1949 (WO2 in voormalig Nederlands-Indië en de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog). Je hoort ervaringen van 'kampkinderen' die tijdens de Japanse bezetting in interneringskampen vastzaten. En je hoort verhalen van de tweede en derde generatie op basis van mondelinge overdracht en wetenschappelijk onderzoek.

Stap in de voetsporen van de bevrijders

Omroep Gelderland (2025)

Deze podwalk voert je door acht speciale routes in Gelderland over de bevrijding. Al wandelend hoor je de verhalen van de mensen die er destijds zelf bij waren. Naast de ooggetuigen deelt het landschap veel van deze verhalen met plekken van herinnering.

Herdenken in de derde persoon

Op 4 mei kijk ik naar de Nationale Dodenherdenking op de Dam in Amsterdam. Zoals elk jaar zijn de voorste rijen gereserveerd voor overlevenden van de Tweede Wereldoorlog – de mensen die zich de bevrijding nog persoonlijk herinneren. Niet alle stoelen zijn bezet. Slechts vijf procent van de huidige Nederlandse bevolking heeft dit nog meegeemaakt. We raken de directe herinnering kwijt.

Met het verdwijnen van de generatie die de oorlog meemaakte, verandert ook onze omgang met dit collectieve trauma. Waar de littekens vroeger zichtbaar waren in de blikken en het gedrag van overlevenden, zien we nu hoe sporen van oorlog doorwerken in de levens van hun kinderen en kleinkinderen – vaak onzichtbaar, maar niet minder bepalend.

Joods Maatschappelijk Werk heeft de afgelopen decennia een belangrijke rol gespeeld in het ondersteunen van deze generaties. Na de gijzeling van Hamas op 7 oktober en de inval van Israël in Gaza zijn oude wonden uit de oorlog weer opgehaald voor de Joodse gemeenschap in Nederland. In dit nummer vertelt maatschappelijk werkster Esther Scholten over de impact van deze gebeurtenissen op Joodse mensen in Nederland.

We herdenken steeds vaker in de derde persoon. Waar vroeger persoonlijke stemmen klonken, blijven nu beelden, documentaires en monumenten over. Toch is het essentieel dat de verhalen van oorlogsslachtoffers verteld blijven

Foto Nationaal Archief, CCO

Dodenherdenking op de Dam in Amsterdam, 4 mei 1955.

worden. Maar hoe voer je dat gesprek – zorgvuldig, zonder de ander of jezelf te belasten? In de supervisie rubriek geeft journalist Jilke Tanis, auteur van *Trauma is besmettelijk*, handvatten voor traumasensitief interviewen.

De directe herinneringen vervagen, maar het belang van herdenken groeit. Terwijl de Tweede Wereldoorlog verder weg lijkt, komt de actualiteit van oorlog juist dichterbij. Daarom is tachtig jaar vrijheid geen eindpunt, maar een uitnodiging. Om te luisteren, te leren en voor elkaar te zorgen. Want vrijheid is een verantwoordelijkheid van ons allemaal.

Door Sophie van Leeuwen, Psycholoog bij Youz en communicatiemedewerker bij de NtVP

Over de NtVP

De Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP) is een onafhankelijke vereniging, die streeft naar continue kwaliteitsverbetering op het gebied van psychotraumatologie voor diegenen die zich professioneel of binnen een professionele organisatie met psychotrauma bezighouden.

De NtVP maakt deel uit van de Europese vereniging voor Psychotrauma (ESTSS). De ESTSS heeft verbindingen met een groot aantal nationale verenigingen, waardoor een Europees breed netwerk van Psychotrauma verenigingen ontstaat.

COLOFON

Dit katern wordt verzorgd door de werkgroep
Communicatie van de Nederlandstalige Vereniging
voor Psychotrauma.

Redactie NtVP Katern: Sophie van Leeuwen &
Janne Punske-Hoogervorst
Contact: communicatie@ntvp.nl
© NtVP 2025

Tachtig jaar Joods hulpverleners

Joods Maatschappelijk Werk (JMW) biedt sinds 1946 ondersteuning en begeleiding aan mensen met een Joodse achtergrond. Na de oorlog drong het besef door dat de gehavende en getraumatiseerde Joodse gemeenschap alle hulp kon gebruiken die er was. Sindsdien heeft JMW zich ingezet voor al die mensen die door de Holocaust werden geraakt en dat vaak nog steeds zijn. Iedereen met een Joodse achtergrond is welkom bij JMW.

De actualiteit

Iedereen die werkt op het snijvlak van maatschappij, gemeenschap en individu weet dat actuele gebeurtenissen enorme invloed kunnen hebben op de psychische en sociale toestand van cliënten. Het laat zich raden welke impact de huidige oorlog tussen Israël en Hamas heeft op mijn cliënten bij JMW. Wat begon met de afschuwelijke terroris-

tische aanval van Hamas op Israëlische gemeenschappen nabij de grens met Gaza, groeide uit tot een gewelddadige oorlog die in de hele wereld felle reacties oproept: van studentenprotesten en demonstraties, tot ernstige kritiek van officiële instanties, zoals de Verenigde Naties. Uit recente cijfers blijkt dat ook in Nederland de kritiek op de Israëlische regering groeit. Daarnaast wordt het land, wat het

veilige toevluchtsoord moet zijn, door omringende landen doorlopend bedreigd. Als je Joods bent, loop je bovendien het risico aangesproken te worden op de acties van een regering en een leger waar je geen enkele invloed op hebt. Daarbovenop blijkt dat ook in Nederland antisemitisme toeneemt.

Kortom, veel mensen binnen de Joodse gemeenschap lijden onder de huidige situatie. Ik schrijf 'veel' omdat dit niet voor iedereen geldt. We hebben bijvoorbeeld cliënten die zo in hun eigen problematiek verstrikt zijn dat het nieuws aan hen voorbijgaat: als je uit huis gezet dreigt te worden ben je niet bezig met het beleid van de Israëlische regering en antisemitisme is niet je grootste zorg als je verwikkeld bent in een nare echtscheiding. Onder het grootste deel van de doelgroep van JMW heerst echter angst, woede en onzekerheid. Het valt me op dat de eigen Joodse identiteit ineens onduidelijk is. Waar sta ik? Wat betekent deze onrust voor mij als Jood? Er zijn cliënten die niet langer openlijk Joods durven te zijn. Anderen hebben bijvoorbeeld grote kritiek op Israël, maar houden uit angst voor negatieve reacties hun mond.

De praktijk

De oorlog tussen Israël en Hamas is een dagelijks terugkerend onderwerp in de spreekkamers van JMW, waar cliënten in alle rust en veiligheid kunnen uiten wat hen raakt en hoe de situatie hun gedachten, gevoel en gedrag bepaalt. Samen zoeken we uit hoe het wel de last kunnen verlichten.

Ik begeleid een oudere dame, die tijdens de Tweede Wereldoorlog als meisje van 8 jaar zat ondergedoken in een oude boerderij. Bij dreigend gevaar moest ze zich verbergen in een ruimte achter de muur. Het was er klein, benauwd, donker en ze had geen bewegingsruimte. Na de oorlog bleken haar ouders vermoord. Ze groeide op in een pleeggezin, waarvan de pleegouders als motto hadden: 'Niet klagen, maar dragen en bidden om kracht'. En dat is precies wat mijn cliënte deed. Ze was 'flink' en sloeg zich dapper door het leven. Tot 7 oktober 2023. De aanval van Hamas en het toenemende antisemitisme hebben een reactie getriggerd, die ze zelf niet zag aankomen. Ze kreeg last van zich opdringende gedachten als 'Ik ben niet meer veilig' en 'Mijn kinderen en kleinkinderen lopen gevaar'. Ze voelde zich angstig en bezorgd. Ze probeert haar kinderen en kleinkinderen te waarschuwen: 'Zeg tegen niemand dat je Joods bent! Doe die Davidsster maar niet meer om!' Ook had ze ineens claustrofobie en raakte ze in paniek toen ze even 'opgesloten' was in de sluisdeur van JMW. Een kwartier later

zat ze in de spreekkamer te huilen en zei ze dat zichzelf niet meer herkende.

In onze hulpverleningsgesprekken brengen deze dame en ik in kaart waar al die nieuwe emoties door veroorzaakt worden. Waarom nu? Wat betekent de oorlog in Israël voor haar, waar doet het haar aan denken? Wat doet ze om zichzelf en haar familie veilig te houden? Wat doet ze juist niet? In hoeverre beheerst veiligheidsgedrag haar dagelijks leven? Samen dagen we haar gedachten over onveiligheid uit. Is ze echt in acuut gevaar? Wat gebeurt er eigenlijk als je met iemand praat over Israël? Ook oefent ze met nieuw gedrag. Zo probeert ze zich niet langer te verbergen, maar gaat ze met een buurvrouw het gesprek over Israël aan.

Waarom JMW?

Dit is een voorbeeld van een casus zoals we die de laatste tijd vaak zien: de oorlog in Israël en het toegenomen antisemitisme triggeren oude oorlogstrauma's. De hulpverleners van JMW hebben hier ten alle tijden begrip voor en zetten hun deskundigheid in om de last die onze cliënten in het hier en nu ervaren tot een minimum te beperken. Naast psychosociale hulpverlening organiseert JMW ook activiteiten met en voor onze Joodse doelgroep. We zien dat de behoefte aan onderling contact de laatste anderhalf jaar enorm is toegenomen. Ook al denkt niet iedereen altijd hetzelfde (en dat mag, ook daar is natuurlijk ruimte voor) men vindt toch steun en verbinding in de gedeelde Joodse identiteit.

AUTEUR

Esther Scholtens

Esther Scholtens werkt als maatschappelijk werker en opbouwwerker voor JMW in Amsterdam en Rotterdam. Daarnaast schrijft zij regelmatig voor het kwartaalblad *De Benjamin*. (www.joods-welzijn.nl)

Traumasesensitief interviewen

Foto Freepik

In de Supervisie rubriek beantwoorden experts uit het netwerk van de NtVP uw vragen over onderwerpen uit het brede werkveld van de psychotraumazorg. Hebt u een vraag over indicatiestelling, behandeling of wetenschap over psychotrauma? Stuur hem naar communicatie@NtVP.nl onder vermelding van Impact Supervisie.

De vraag

Hoe kun je als niet-hulpverlener op een zorgvuldige en respectvolle manier in gesprek gaan met slachtoffers, bijvoorbeeld tijdens interviews, zonder dat dit belastend wordt voor de geïnterviewde of voor jezelf?

Antwoord van de experts

Een tijdje terug sprak ik een vrouw die is gevlucht uit Oost-Afrika. Ze was slachtoffer geworden van mensenhandel en zit inmiddels, zwaar getraumatiseerd, in een AZC in Nederland. Ze vertelde dat ze een aantal weken eerder meegewerkt had aan een interview voor een onderzoek over mensenhandel, maar daar achteraf spijt van had. Nadat ze haar verhaal tot in detail tegen de onderzoeker had verteld, kwamen de monsters uit haar recente verleden haar 's

nachts bezoeken, waardoor ze niet alleen met herbelevingen maar ook met slaapgebrek kampte.

Een gesprek met iemand die traumatische gebeurtenissen heeft meegemaakt, kan waardevol zijn voor onderzoek of journalistiek. Tegelijkertijd kan het voeren van zulke gesprekken best beladen en, als het op de verkeerde manier gebeurt, zelfs schadelijk zijn. Hoe voer je als niet-hulpverlener toch een zorgvuldig gesprek?

Begrip en voorbereiding: de basis voor veiligheid

Wat mij betreft is basiskennis over trauma en wat er in het brein gebeurt van iemand die slachtoffer werd van een traumatische gebeurtenis essentieel voor iedereen die gevoelige gesprekken voert. Zorg dat je de mechanismen van het brein bij acuut gevaar kent. Hoe iemand tijdens gevaar instinctief reageert, zal namelijk doorwerken in de

psychologische verwerking van de gebeurtenis en invloed hebben op herinneringen en bijvoorbeeld (schuld)gevoelens naderhand.

Trauma is daarnaast ook het verlies van controle en daarom is zorgvuldigheid een van de pijlers voor een traumasensitief gesprek. Geef voordat je een gesprek aangaat duidelijke informatie over het doel van het interview, het verloop hiervan en leg bijvoorbeeld goed uit wat er met het verhaal gebeurt.

Tijdens het gesprek

Als je met een slachtoffer tijdens een gesprek teruggaat naar de traumatische gebeurtenis, kan dat allerlei gevoelens en emoties triggeren. Mensen kunnen bijvoorbeeld overvallen worden door flashbacks¹ en/of dissociatie², zoals dat bij de gevluchte vrouw uit Oost-Afrika het geval was. Tijdens het gesprek is jouw rol als gespreksleider daarom essentieel. Jij zult goed moeten afstemmen op je gesprekspartner om te zien welke vragen je wel of niet kunt stellen en waar de grens voor hem of haar ligt. Dring nooit aan en erken emoties zonder deze te analyseren. Je hoeft geen therapeutische rol aan te nemen, maar dient wel empathisch en afgebakend aanwezig te zijn. Eenvoudige zinnen als: *'Dankjewel dat je dit met mij wilt delen. Als je ergens liever niet over wilt spreken, geef dat dan vooral aan. Dat is helemaal oké'* kunnen al veel spanning wegnemen en een veiligere sfeer creëren.

Tijdens een gesprek komt de basiskennis over trauma goed van pas, omdat dit je kan helpen om op tijd in te grijpen als je gesprekspartner een herbeleving krijgt of gaat dissociëren. Let op signalen als plotseling stilvallen, verstarren, een glazige blik, of iemand die 'uitcheckt' uit het gesprek. Dat kunnen tekenen zijn van dissociatie².

Merk je dat je gesprekspartner teveel 'meegezogen' wordt in zijn herinneringen, onderbreek dan het gesprek en probeer de persoon naar het hier en nu te halen. Wees je bewust van het positieve effect en de stabiliserende invloed van co-regulatie op je gesprekspartner: Jouw kalmte kan iemand positief beïnvloeden.

Voorkom de neiging om een glas water te halen, maar laat je gesprekspartner zelf even naar de kraan lopen en maak een praatje over iets heel simpels. Een grondingsoefening, waarbij de voeten heel bewust stevig neergezet worden, of een ademhalingsoefening, waarbij diep in- en uitgeademd wordt, kan hier ook helpen, maar alleen als de geïnterviewde dat zelf prettig vindt.³

Na het gesprek

De afronding van een gevoelig gesprek vraagt ook om zorg-

vuldigheid. Vraag een dag na het gesprek nog eens hoe het met de ander gaat, wijs op ontspanningsoefeningen en houd een vinger aan de pols. Overweeg om de geïnterviewde een versie van het verhaal te laten nalezen. Dit geeft opnieuw regie, en draagt bij aan de veiligheid en verwerking.⁴

Vergeet daarnaast als interviewer niet dat een ingrijpend verhaal ook impact kan hebben op jouzelf. Wees je er bewust van dat het trauma van een ander zich in jou kan nestelen en zelfs een secundair trauma kan veroorzaken, met vervelende klachten⁵. Merk je dat een gesprek veel met je doet? Wees dan ook mild voor jezelf: spreek er met anderen over, doe ontspanningsoefeningen of ventileer je gevoelens bij collega's of een professional.

Conclusie

Een niet-hulpverlener kan zeker traumasensitieve gesprekken voeren die de gemoedsrust van de geïnterviewde niet al te zeer verstoort. Dat begint met empathie, met het afstemmen op de ander en het bewaken van grenzen – van beide gesprekspartners. Zo wordt een interview geen herhaling van machteloosheid, maar een kans op verbinding, erkenning en misschien zelfs een stukje herstel.

REFERENTIES

1. Brewin, C. R. (2015). Re-experiencing traumatic events in PTSD: New avenues in research on intrusive memories and flashbacks. *European Journal of Psychotraumatology*, 6(1), 271-280.
2. Lanius, R. A., Vermetten, E., Loewenstein, R. J., Brand, B., Schmahl, C., Bremner, J. D., & Spiegel, D. (2010). Emotion modulation in PTSD: Clinical and neurobiological evidence for a dissociative subtype. *American Journal of Psychiatry*, 167(6), 640-647.
3. Traumanet.nl/hulpbronnen/grondingsoefeningen
4. Cherry, T. K. (2021). Trauma survivors and the media: A qualitative analysis. *Journal of Community Safety and Well-Being*, 6(3), 127-132.
5. Figley, C. R. (2013). *Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized*. Routledge.

OVER DE EXPERT

Jilke Tanis is journalist en auteur van het boek *Trauma is besmettelijk*, een handboek voor journalisten over traumasensitief interviewen. Daarnaast geeft ze trainingen en masterclasses over dit thema. Jilke werkte jarenlang in crisis- en oorlogsgebieden, waarvan vier jaar in Ethiopië.

Emailadres: info@jilketanis.nl

Jilke Tanis

TENTOONSTELLING

INHEEMSE BEVRIJDERS

Van 2 mei t/m 30 november 2025

Ontdek de verhalen van de Native American, Canadian First Nation en Métis soldaten die deelnamen aan de bevrijding van Nederland.

Een tentoonstelling vol persoonlijke verhalen, objecten en unieke interviews.

i.s.m.

Dr. Mathilde Roza, Radboud Universiteit

Wylerbaan 4 - Groesbeek - www.vrijheidsmuseum.nl

het
Cultuurfonds

Veterans Affairs
Canada

Amerikaanse
Ambassade